

ekspresionističkog izraza lomi sve stroge konvencije i pojavljuje se kao vapaj, kao krik i kao duhovni oblik čiste potrebe za izražavanjem, oslobođene svakog sadržaja i svakog vanjskog utjecaja. Ono što se mora izraziti shvaća se kao subjektivna stvarnost pojedinca kojeg odlikuje njegova duhovna stvaralačka sloboda. Ekspresionisti ne žele imitirati, opisivati, oslikavati, oni hoće donijeti sebe neposredno iz sebe. Pinthus smatra da zbilja nije izvan nas nego u nama.¹

Umjetnost nije imitacija prirode i društva nego ekspresija unutarnjeg, subjektivnog doživljaja života. Umjetnik ne traži istinu u vanjskom svijetu, nego činjenice svijeta želi preobraziti tražeći bit. Milanja (2000:34) smatra da svijet ne treba ga ponavljati, već preobraziti.

Bit ekspresionizma nije samo u negiranju tradicije, već u stvaranju jednog novog svjetonazora, novog umjetničkog stila, etike, estetike, umjetničkog obrata. Ivan Goll (pisac i povremeno teoretičar ekspresionizma) naglasio je da „ekspresionizam nije bio naziv za umjetnički pravac već stav“. (Kusin, 2009:15) Umjetnički stil stapa se s novim svjetonazorom jer kroz umjetnost umjetnici izražavaju svoj stav prema svijetu i najavljuju jedan bolji svijet.

„Ekspresionisti preziru svijet u kojem je dominirao „duh novca“, profit, moralno licemjerje, a tom svijetu suprotstavljaju nove pojmove, zakone, „novorođenu umjetnost“ koja mora biti čista i hrabra i koja će dopustiti sve mogućnosti stvaranja u novom vremenu.“(Kusin, 2009:15)

Stvara se nova umjetnost koja će prevladati materijalizam i stvoriti novi duh i novog čovjeka. Stvaranje novog čovjeka bio je borbeni poklik ekspresionizma. Sljedbenici nove umjetnosti smatraju da novi društveni poredak treba izgraditi humaniju zajednicu u kojoj će vladati suživot, sklad čovjeka s prirodom. Franz Marc progovorio je u ime svoje generacije: „Moja je glavna misao: zamisao novoga svijeta.“(Kusin, 2009:15) U ekspresionističkoj umjetnosti prevladava i egzistencijalna problematika, čovjekove patnje i boli, ali i sposobnost duhovne apstrakcije i sagledavanja biti. Sljedbenici nove umjetnosti bili su uvjereni da je „ekspresionizam umjetnost nadolazećeg zajedničkog života“. Ekspresionistička umjetnost odraz je nove slike života i novog čovjeka.

---

¹Sorel, S. (2009) Hrvatsko avangardno pjesništvo: <https://www.ffri.uniri.hr/files/izdavacka/S%20Sorel%20-%20Hrvatsko%20avangardno%20pjesnistvo.pdf>

III. Ekspresionizam u slikarstvu i književnosti

Ekspresionistička htijenja u slikarstvu prepoznaje se već u radovima Vincenta van Gogha, Edvarda Muncha, Jamesa Ensora i drugih europskih umjetnika. Početak njemačkog ekspresionizma smatra se osnivanje umjetničke skupine Die Brücke (Most) u Dresdenu 1905. godine, koja je nastojala povezati umjetnike raznorodnih područja. Ono što je ujedinilo te umjetnike bila je vjera u novo bratstvo i solidarnost među ljudima te umjetničko zajedništvo kojim će se prebroditi nedaće modernog vremena i stvoriti jedan bolji svijet krojen prema potrebama novog čovjeka. Odbacili su tradiciju i akademske vrijednosti te inspiraciju pronašli u djelu Friedricha Nietschea, Tako je govorio Zaratustra objavljenom 1883. godine. F.Nietsche bio je značajan za sve ekspresioniste, za njega je središnju ulogu imao ovozemaljski život, on je zagovornik života; njegov prorok Zaratustra model je čovjeka budućnosti. Život je smislen, treba ga prihvatiti takav kakav jest, sa svim dobrim i lošim osobinama. Takav stav prema životu prihvatili su umjetnici grupe Most koji su usmjerili svoj likovni interes na sva područja života. Vjeruju u jedinstvo čovjeka i prirode, a njihov omiljeni motiv bio je pejzaž. Najsnažniji poticaji za nastanak skupine Most došli su iz Francuske, gdje su žestok otpor tradicionalnoj umjetnosti pružali fovisti, koji su svoja djela izložili na Jesenskom salonu 1905. godine u Parizu i njima izazvali skandal oslobađanjem boje deskriptivne uloge i izražavanje čistih kromatskih boja. Međutim, već godinu dana ranije, 1904. godine u Gaugina Münchenu je održana važna izložba Vincenta van Gogha, Paula i Paula Cezannea koja je utjecala na formiranje stila dresdenskih ekspresionista. Uzor za svoje slikarstvo dresdenski ekspresionisti našli su u izobličenjima na slikama Edvarda Muncha, u Van Goghovim pastozno nanesenim snažnim bojama i naglašenim konturama, u Gauguinom nekonvencionalnom tretiranju boje i plohe inspiriranim nezapadnjačkim umjetnostima. Ono što je ujedinilo slikare skupine Most nije skupina formalno-stilskih obilježja, nego zajednička borba za novu viziju umjetnosti.² Kusin (2009:15) smatra da su umjetnici grupe Most bili su prvi izraz ekspresionizma u Njemačkoj, ali ne i jedini. Već krajem 19. stoljeća München je bio jedno od najaktivnijih središta eksperimentalne umjetnosti u Europi. U tom gradu 1911. godine nastaje nova umjetnička skupina ekspresionističkih nazora pod nazivom *Der Blaue Reiter* (Plavi jahač) koji se razvio oko jedne od najvećih ličnosti moderne umjetnosti Vasilija Kandinskog. Za razliku od Mosta, ova udruga umjetnika nije nastojala poboljšati svijet; oni su u svojoj umjetnosti nastojali pronaći duhovno,

---

²Ekspresionizam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/ekspresionizam>

pri čemu je jedini kriterij umjetničkog djelovanja unutrašnjost. Tako Marc zajedno s Kandinskim i drugim umjetnicima pripada metafizički usmjerenj struji ekspresionista koji pročišćenje traže u duhovnome. Dio te duhovne pozadine krije se u svjetonazoru Arthura Schopenhauera. Vasilij Kandinski bio je idejni nositelj grupe Plavi jahač, svoju teoriju iznio je u nizu pisanih traktata, koji će osim programatske vrijednosti nositi i književno-filozofsku. Njegovo djelo *O duhovnom u umjetnosti* iznosi čvrsta estetska uvjerenja i zahtijeva autonomiju umjetničkog izraza. Taj ekspresionistički zahtjev inspirirat će umjetnike, ali i književnike dijelom Europe pa će tako i Antun Branko Šimić čitajući Kandinskog usmjeravati svoja umjetnička uvjerenja, a naročito spoznaje o boji koju će na svoj način implementirati u svoje pjesništvo. Kandinski u svom kapitalnom djelu otkriva novo shvaćanje boje, proglašivši je glavnim elementom ekspresije umjetnikova bića. Boja u sebi krije beskrajne mogućnosti, dovodi do sjedinjenja s crtežom, do velikog slikarskog kontrapunkta. Iz tog osjećaja unutarnje stvaralačke snage koja izvore svoje umjetnosti ne traži u vanjskim pojavama nego u vlastitom duhu, Kandinski je raskinuo s figurativnom umjetnošću i među prvima, ako ne i prvi, razvio apstraktno slikarstvo. Kandinski je tako kao slikar i kao teoretičar postao dominantna ličnost skupine Plavi jahač, u kojoj su sudjelovali i Franz Marc, August Macke, a kasnije i Paul Klee. Početkom Prvog svjetskog rata završilo je djelovanje Plavog jahača, 1914. godine. (Kusin, 2009:15)

Ekspresionizam se najsnažnije razvio u slikarstvu, ali njegovu teoriju brzo su prihvatili i književnici te su je primijenili u svom umjetničkom mediju. Pjesništvo se pokazalo najpogodnije za iskazivanje subjektivnog izraza kao temelja ekspresionističkoga djela. Tematski, to je pjesništvo obilježeno vizijama budućnosti civilizacije, tjeskobnim osjećajima nesigurnosti, ali i pozivima prema socijalnoj tematici. Neki su ekspresionisti u predgrađima industrijskih gradova, na ulicama metropola, u bolnicama i utočištima, crpili snagu izraza i u njoj tražili ljepotu, razvijajući tako estetiku ružnoće. (Ivanišin, 1990:95)

Pjesnički tekstovi ekspresionizma obiluju intenzivnom osjetilnošću, posebno vizualnom, koja se temelji na principu potpune jezične autonomije. Ono što karakterizira najveći dio ekspresionističke lirike jeste sklonost razbijanju logičkog reda mišljenja, sažimanjem rečenica, jakim zvučnim efektima, metaforici, hiperbolama te fragmentarnosti u oblikovanju. Odbacuje se narativnost i deskriptivnost u svrhu izražavanja unutarnjeg osjećaja.

Najsnažnije se književni ekspresionizam, kao i slikarski, razvio u Njemačkoj i Austriji od 1910. do 1930.godine, a posebno je obilježio poeziju Georga Trakla, Gottfrieda Benna i Franza Werfela. Solar (2003:287) piše da je Georg Trakl jedan je od najvećih ekspresionističkih pjesnika čiji stihovi ne odaju vjeru u mogućnost društvenog preobražaja; on u temelje svoje

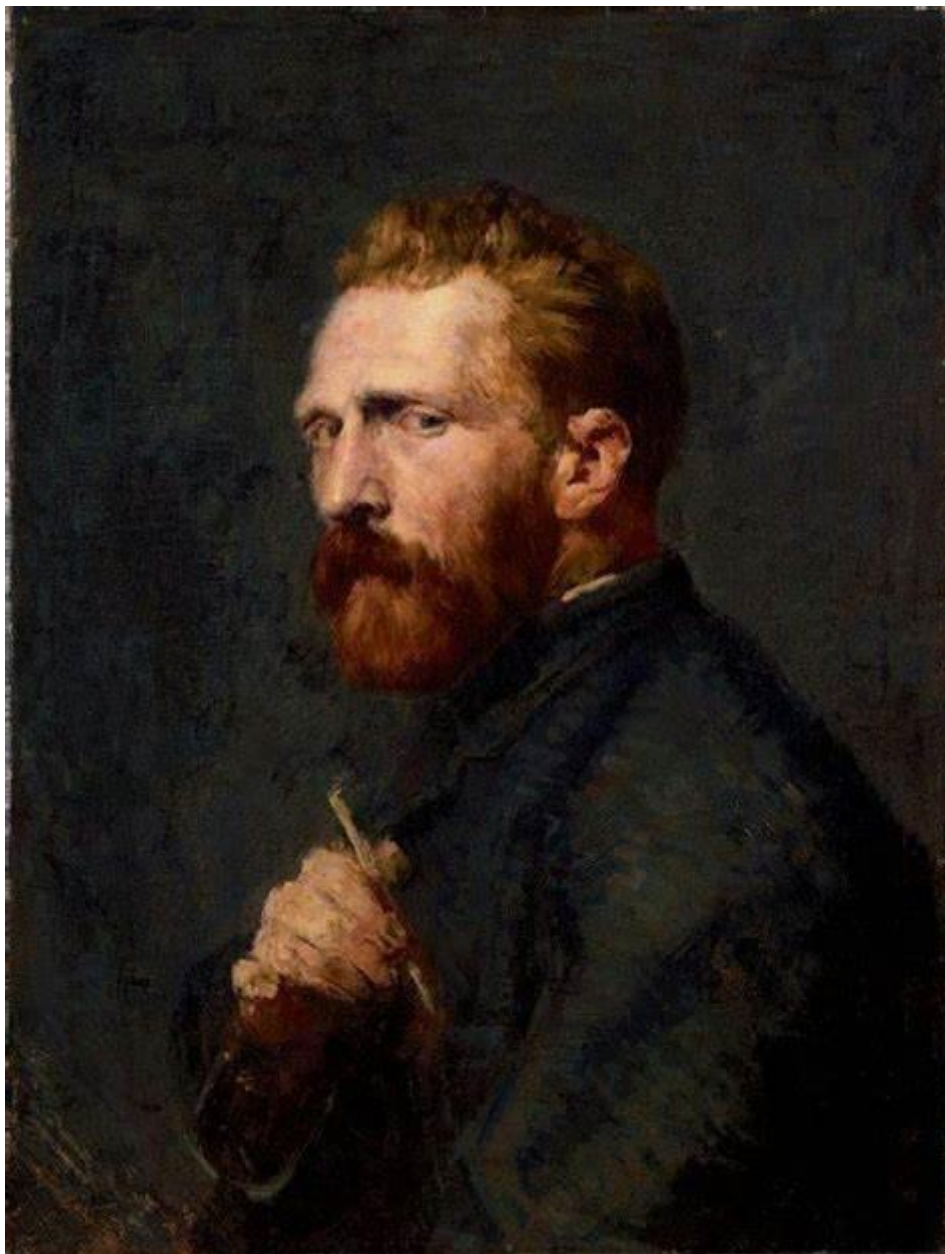
lirike postavlja karakterističan ekspresionistički osjećaj tjeskobe i osamljenosti čovjeka pred egzistencijalnom patnjom i smrću. Tijekom života izdao je samo jednu zbirku pod nazivom Pjesme 1913.godine, a posthumno su objavljene još dvije njegove zbirke, Sebastian u snu 1914.godine te Jesen osamljenika 1920.godine. Gottfried Benn bio je liječnik, što se odrazilo i u njegovoj lirici u kojoj kroz znanstvenu perspektivu opisuje čovjeka koji je nemoćan pred biološkim i fiziološkim zakonima. Kratki i jasni naslovi njegovih zbirki pjesama Mrtvačnica (1912.godine), Meso (1917.godine), Ruševine (1924.godine) pogađaju srž njegove lirike. On je cijelog života ostao dosljedan svom pjesničkom jeziku ispunjenom citatima, stručnim terminima iz biologije, medicine i antropologije te bizarnim složenicama i metaforama koje je stopio u jedinstven i osebujan ekspresionistički izraz.

Prijatelj svijeta pjesnička je zbirka Franza Werfela u kojoj pjesnik teži pronalasku intimnih vrijednosti u svakodnevici života i uspomenama na djetinjstvo, pozivajući na bratimljenje među ljudima čitavog svijeta. (Solar, 2003:287)

U Berlinu je od 1910. do 1932. godine izlazila još jedna revija za modernu umjetnost pod nazivom Der Sturm. Taj ekspresionistički časopis pokrenuo je i uređivao Herwarth Walden koji je djelovao i kao likovni kritičar. Teoretičari Sturma, u prvom redu Herwarth Walden i drugi, razvili su kroz programe, proglase i manifeste teorije poznatog povjesničara umjetnosti Wilhelma Worringera i poznatog slikara Vasilija Kandinskog. „Šturmovci“ odbacuju zakone ljepote i vode se samo zakonima organskog. Kusin (2009:15) tvrdio da se zajednička karakteristika njemačkog književnog ekspresionizma nalazi u odnosu umjetnosti prema društvu. Iza građanskog poretka i tekovina moderne civilizacije kriju se proturječja koja vode u besmisao što dovodi do ekspresionističkog odbacivanja takvog svijeta i traženju smisla u svojoj unutrašnjosti.

IV. Vincent van Gogh-preteča ekspresionizma

„To se može bolje pokazati na paleti, nego izreći riječima.“³ Vincent van Gogh

Slika 1 Portret Vincenta van Gogha

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL: [John Russell - Portrait of Vincent van Gogh - Van Gogh Museum](https://www.vangoghmuseum.nl/en/highlights/letters/676) [pristup: 22.8.2024.]

---

³Vincent van Gogh MuseumAmsterdam: <https://www.vangoghmuseum.nl/en/highlights/letters/676>

Vincent van Gogh postimpresionistički je slikar, ali svojom je vizijom svijeta preteča ekspresionizma, jedan od prvih umjetnika avangarde. U ulozi slikara pronašao je ispunjenje i mogućnost da se suprotstavi pravilima u svijetu u kojem se baš nije vješto snalazio. Njegova slikarska platna određivala su pogled, predodžbu na svijet. Likovno stvaranje za Vincenta bilo je sredstvo izražavanja unutarnjih misli i svojevrсна utjeha, terapija, nešto što je obilježilo njegov život. Walther (2006:7-50) iznosi životopis, stvaralački rada te interpretaciju najznačajnijih Van Goghovih umjetničkih ostvarenja.

Vincent van Gogh nizozemski je slikar, grafičar i crtač, smatra se jednim od najslavnijih i najutjecajnijih osoba u povijesti umjetnosti. Rodio se 30. ožujka 1853.godine u Groot-Zundertu, gradiću u Barbantu, Nizozemskoj. Njegov otac bio je protestantski pastor i Van Gogh je od njega naslijedio religiozan osjećaj prema životu i prirodi što je kasnije obilježilo njegova djela. Otac je utjecao na njegovu duhovnost, a zahvaljujući stricu vrlo mlad došao je u doticaj s umjetnošću. Stric je bio jedan od osnivača tvrtke Goupil et Cie koja se bavila prodajom umjetnina te je upravo to bilo najranije Van Goghovo zaposlenje. Radio je u trgovini slika u Hagu, Londonu i Parizu. U razdoblju od 1878. do 1880-te pada u vjerski zanos i kratko studira teologiju u Amsterdamu; odlazi kao propovjednik među siromašne rudare u Borinage u Belgiji i tada nastaju njegovi prvi crteži. Radio je među najsiromašnijima te se upoznao s teškom socijalnom bijedom. Svoje osjećaje o ljudima oko sebe počeo je izražavati kroz crteže. Umjetnost je postala njegova preokupacija, ali i prilika da na svoj način komentira svijet u kojem živi. Na bavljenje umjetnošću snažnu podršku pružio mu je brat Theo i bratić Anton Mauve, umjetnik haške škole koji će imati veliki utjecaj na Van Goghov umjetnički razvoj. Mauve je pripadnik haške slikarske škole, vjeran tradiciji, želio je oživjeti „zlatno doba“ nizozemskog baroknog slikarstva, a ta su se nastojanja osjetila i u tadašnjim Van Goghovim slikama. Nadahnuće je pronašao u slikarstvu nizozemskog baroknog slikara Adriena van Veldea. (Walther, 2006:7-50)

Van Gogh je slikarskom marljivošću i temeljitim uvježbavanjem promatranja umjetničkih djela postigao svoj poseban odnos prema boji te je nakon godinu dana slikarske prakse bio na samom vrhuncu vremena u kojem je živio. 1883.godine završio je Van Goghov boravak u Hagu. Mnogi radovi koje je Van Gogh naslikao u Nizozemskoj prije nego što je otišao u Pariz bili su tamni, sumorni i izraz su njegovih osjećaja za siromašne i zapostavljene rudare i težake. Među tim radovima najpoznatija je njegova slika Ljudi koji jedu krumpir iz 1885.godine. Krajem 1885.godine Van Gogh se preselio u Antwerpen. Boravak u ovom gradu pokazao se važnim za njegovo kasnije stvaralaštvo jer je upravo tu istraživao i oslobodio ogroman kreativni zanos. Nadahnuće za nešto novo dobio je upoznavši se sa slikama Rubensa i E. Delacroixa koje su

bile pune veselih boja, bogate volumenom i imale su značajke baroknog slikarstva. 1886.godine na poziv brata Thea Van Gogh odlazi u Pariz gdje je upoznao impresioniste. Nova sredina i nova poznanstva potaknule su ga na osvježavanje slikarske palete i olakšavanje teksture u odnosu na njegovo ranije slikarstvo koje se razvijalo pod utjecajem nizozemske tradicije. Van Gogh je u Parizu stekao mnoga poznanstva te je često posjećivao izložbe impresionista. U Parizu se upoznao sa slikarima poput Toulouse-Latreca, Camilla Pissarroa i Paula Gauguina te je uz njih počeo slikati svjetlijim i življim nijansama dok je pod utjecajem škole slikanja i crtanja slikara Fernanda Cormona počeo gubiti svoj interes za žanr-slike, slike seljaka i radnika. Na njegovim slikama pojavili su se novi motivi poput mrtve prirode koja je kao žanr bila zanimljiva i impresionistima. Tijekom svog pariškog razdoblja bavio se Van Gogh japanskom umjetnošću koja je bila pomodna pojava u to vrijeme. Prema japanskim uzorima Van Gogh je naslikao dvije slike Drvo šljive u cvatu i Most na kiši. Nakon dvogodišnjeg pariškog razdoblja Van Gogh napušta Pariz i odlazi u Provansu, na jug, u potrazi za suncem, prirodom i intenzivnim bojama koje je trebao za svoje slikarske studije. Nastanio se u Arlesu, mjestu u kojem je imao prilike slikati prirodu okupanu suncem i ostvariti svoj san o osnivanju umjetničke komune. Pun optimizma unajmio je čuvenu žutu kuću u koju su navraćali njegove pariške kolege, zajedno slikali i pomagali jedan drugome. U tom prostoru nastale su neka od njegovih najznačajnijih djela s motivima žetve, suncokreta i noćnih scena. Svjetlost kojom se intenzivnije počeo baviti još u Parizu, u Arlesu je posebno došla do izražaja kao nešto za što je bio posebno zainteresiran. Ovdje je Van Gogh počeo koristiti valovite poteze kista te intenzivne nijanse žute, plave i zelene boje. Razvio je čak novi oblik tonskog slikanja koji se bazira na tonskom variranju jedne boje. Takav pristup do izražaja dolazi i na jednoj od njegovih slika suncokreta. (Walther, 2006:17-23)

Što se portreta tiče, treba naglasiti da su portreti za njega značili sučeljavanje s čovjekom, prijateljstvom i naklonošću, za čim je cijelog života čeznuo. Vezano uz portret kao motiv Van Gogh je sam rekao: „Omogućuje mi da izrazim ono što je u meni najbolje i najdublje.“(Walther, 2006:34) U njegovim portretima boje postaju nositelji opisa karaktera i one su u potpunosti neovisne o vanjštini osobe koja je portretirana. U ljeto 1888.godine Van Gogh se počeo baviti još jednim slikarskim problemom za koji su umjetnici tada već stoljećima tražili rješenja, a riječ je o problemu slikanja noćnih prizora, pitanju kako predstaviti tamu bojama. Rješenje tog problema Van Gogh je pronašao u jednoj noćnoj šetnji uz more. „Nije bilo vedro, nije bilo tužno, bilo je lijepo“ (Walther, 2006:55), napisao je kasnije u svome pismu bratu Theu, a na svojim je slikama htio prikazati baš taj ugođaj, s malo svjetla pred tamnim horizontom. Kako bi dočarao opisano, naslikao je Kavanu na Place Lamartine, noću, no ova slika je bila samo

međupostaja, etida slikanja noću, još uvijek vezana za interijer. Van Gogh je slikar noći. Mrak nikada nije imao toliko boja i toliko značenja kao kod Van Gogha. Van Gogh je naslikao boje noći u velikom broju djela, počevši od prvih mjeseci svog djelovanja. Van Gogh se trudio što više približiti se prirodi, cijeli njegov život bio je prožet tim neposrednim, strastvenim odnosom prema prirodi o kojem je sam zapisao: „Nije toliko jezik slikara onaj koji osluškujemo, nego jezik prirode. (Walther, 2006:17) Namjera Van Goghova slikarstva bila je obuhvatiti životnost čija je zadaća spoznavati sam korijen stvari što je bilo tipično i za ekspresioniste koji su bili usredotočeni na zajedničke korijene čovječanstva, ali i prirode. Boja kao načelo životnosti bila mu je najvažnija. Ta boja puna vedrine i života prešla je u paletu koja je sve više ustupala mjesto prigušenim tonovima i mračnoj harmoniji bez velikih kontrasta. Kromatskoj raznolikosti boja koje je koristio u Parizu i Arlesu pridodao je cijeli niz tonova iz kojih se može očitati njegovo tadašnje stanje. Sjedinjenje linija u obliku valova koji se isprepliću i složena struktura oštih, ali kratkih, isprekidanih linija vidljive su na jednoj od najznačajnijih djela *Zvezdana noć*. Antonio (2017:37) njezina zastrašujuća veličanstvenost i uskovitlana svjetlost zvijezda čini se kao da odražava Van Goghov osjećaj kako je on tek sredstvo u stvaralačkom procesu svemira. Antonio (2017:37) posljednje godine njegova života bile su obilježene narušenim mentalnim zdravljem zbog čega je sa svojih trideset i šest godina dobrovoljno otišao u azil i prihvatilište za duševne bolesnike Saint-Paul-de Mausole kod Saint-Remyja du Provence. Sve svoje nade polagao je u vjerovanje da ga samo rad može izvući iz strašnih depresija. Kako bi spriječio ponovne napade depresije, predavao se slikanju kojega je ohrabrialo i pomoću kojega je oslobodio svoje osjećaje. Kada nije mogao šetati, slikao je unutrašnjost soba, pejzaže koji su se vidjeli s prozora njegove sobe, portrete, autoportrete, mrtvu prirodu ili dijelove arhitekture sanatorija. Mjesec dana prije smrti nastala je slika *Žitno polje s gavranima* koja na intenzivan način odaje njegovo raspoloženje iz tih dana i kojom je htio izraziti tugu i krajnju usamljenost. Plavo nebo i žuto polje snažno se udaljavaju jedno od drugog, a preko njihove granice približava se jato gavrana. Ova slika smatra se jednom od njegovih najsavršenijih djela, nekom vrstom testamenta. 27. srpnja 1890. godine Vincent van Gogh počinio je samoubojstvo.

Bio je usamljeni umjetnik kojeg nitko nije razumio. Jedan je od prvih mučenika avangarde. Priznanje je stekao tek nakon smrti. Pojam genija približio je njega i njegovo djelo građanskoj publici, čije su ga predodžbe o vrijednostima odbacivale tijekom cijelog njegovog života. Vincent, koji se osjećao nevoljenim postao je heroj što se umjetnost više etablirala kao svijet lijepog privida. (Walther, 2006:20) Uz pomoć umjetnosti stvorio je jedan novi, vlastiti svijet pun boja i pokreta, svijet koji je sadržavao sve što je poznao od života. „Van Goghovo

slikarstvo antiteza je impresionizmu. On uporno teži da izrazi ljudsku dramu ili životne nevolje; boja pjeva, vrišti, razbuktava se u izražavanju osjećanja i strasti; njegovi potezi kistom ne rastiru boju već dube brazde izražavajući uzbuđenost punu ljudske tjeskobe. Lirskom poetiziranju impresionizma, Van Gogh suprotstavlja napregnuti i predstojeći ekspresionizam.(Pischel,1966:58)

V. Zanimljivosti o Vincentu van Goghu

Vincent van Gogh dijeli ime sa svojim djedom, ali i s bratom koji je umro pri porodu. S obzirom na financijsko stanje Van Goghovih, Van Gogh nije si mogao priuštiti modele te je u početku slikao seljake i radnike, a zatim krajolike, mrtvu prirodu i autoportrete. U svom kratkom životu u trajanju od trideset i sedam godina, uspio je napraviti oko dvije tisuće djela, čak trideset i sedam autoportreta. Njegova djela nastala su u razdoblju od deset godina. Jedna od najpoznatijih zanimljivosti o Van Goghu je ona da si je odrezao uho. To se dogodilo dok je živio u Arlesu s Paulom Gauguinom. Jednom prilikom htio je držati dlan iznad plamena svijeće sve dok se ne pojavi ljubav njegovog života. Nikada se nije ženio, žena se nije pojavila, nije imao sreće u ljubavi. Više od sto pedeset liječnika pokušalo je dijagnosticirati Van Goghovo stanje, a došli su do raspona od shizofrenije, porfirije, sifilisa, bipolarnog poremećaja, epilepsije. Za vrijeme svog života prodao je samo jednu sliku „Crveni vinograd.“ Njegovo najskuplje djelo je „Portret doktora Gacheta“, a prodana je 1990.godine za 148,6 milijuna dolara. Navodno je Van Gogh u svoj šešir stavljao zapaljene svijeće kako bi mogao slikati noću. U takvim je uvjetima naslikao i jednu od svojih poznatijih djela, „Zvezdanu noć“ i to tijekom boravka u psihijatrijskoj bolnici u Francuskoj. U jednom razdoblju svog života radio je kao knjižničar. Noseći engleski šešir sjedio bi u kutu, ignorirao bi kupce i prevodio Bibliju na čak četiri jezika (nizozemski, njemački, francuski i engleski). Zbog čestih pravopisnih pogrešaka Vincent van Gogh nikada se nije potpisivao prezimenom. Stoga, na njegovim djelima u kutu stoji samo „Vincent.“⁴

---

⁴ Core UK: <https://core.ac.uk/download/pdf/197611247.pdf>

VI. Antun Branko Šimić-pjesnik i likovni kritičar

„Javio se i nestao kao meteor. Ostala je svjetlost.“ (Kaštelan, 1970:15)

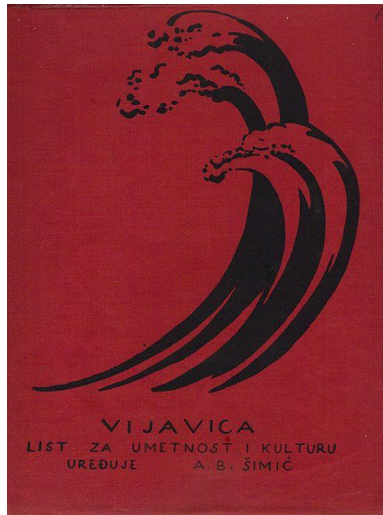
Slika 2 Antun Branko Šimić

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL:<https://knjiznica-kutina.hr/wp-content/uploads/2015/05/simic.jpg>
[pristup: 24.8.2024.]

Klasik suvremene hrvatske književnosti Jure Kaštelan svoju izvanrednu studiju posvećenu Šimićevu pjesničkom opusu naslovljenu *Približavanje*, a kojoj u podnaslovu stoji *Prolegomena za liriku Antuna Branka Šimića* započinje riječima: „Javio se i nestao kao meteor. Ostala je svjetlost.“

Antun Branko Šimić najistaknutija je i središnja poetska ličnost hrvatskog ekspresionizma. Pojavio se kao „meteor“ i ostavio neizbrisiv trag ne samo kao promicatelj ekspresionističke

teorije, nego i kao vrstan, originalni pjesnik. Šimić je jedinstvena pjesnička pojava u hrvatskoj književnosti. Živio je za umjetnost i u umjetnosti tražio dublji smisao čovjekova postojanja. Hrvatski književni ekspresionizam najsnažnije je vezan uz ličnost Antuna Branka Šimića, kojemu su ekspresionistički ideali postali okosnicom njegovih teorijskih radova, a kao pjesnik jedini je u Hrvatskoj u potpunosti razvio vlastiti ekspresionistički lirski stil. Šimić je rođen 18.studenog 1898.godine u Drinovcima, u Hercegovini. Osnovnu školu pohađao je u rodnim Drinovcima, a srednju franjevačku klasičnu gimnaziju upisuje u Širokom Brijegu. U Širokom Brijegu uspijeva završiti prva tri razreda, no ostatak svoga školovanja nastavlja u Vinkovcima i Zagrebu. Njegova ljubav prema pjesništvu zamijećena je već u njegovom djetinjstvu, gdje je kao četrnaestogodišnjak, 1913. godine napisao svoju prvu pjesmu Zimska pjesma. Objavljivao je svoje pjesme u listovima Luč, Pobratim te u Književnim novostima. Prvi feljton Slike sa sela objavljuje 1914.godine. Uz njemački jezik, privatno je učio i francuski te počeo čitati strane pisce na originalnim jezicima. Šesti je razred Šimić upisao u Donjogradskoj gimnaziji u Zagrebu. Ubrzo ulazi u krug zagrebačkih boema, objavljuje u Hrvatskoj prosvjeti, postaje suradnikom Savremenika, što je bilo službeno glasilo Društva hrvatskih književnika, a ubrzo objavljuje književne i likovne kritike u uglednom Obzoru. Krajem 1916.godine Šimić polemikama. „Pojava Vijavice očitovala je samostalni kritički i stvaralački stav pjesnika. Dodir s njemačkim ekspresionizmom bio je poticaj u njegovim nemirima i traženjima. A tu prestaje biografija i počinje pjesničko djelo.“ Posljednji, četvrti broj Vijavice objavljen je početkom 1919.godine, a tada Šimić pokreće novi časopis Juriš. Časopis je nakon tri broja ugašen, a Šimić je istovremeno surađivao i u Krležinu časopisu Plamen. 1924.godine objavljuje svoj treći časopis Književnik. (Kaštelan, 1970:224)

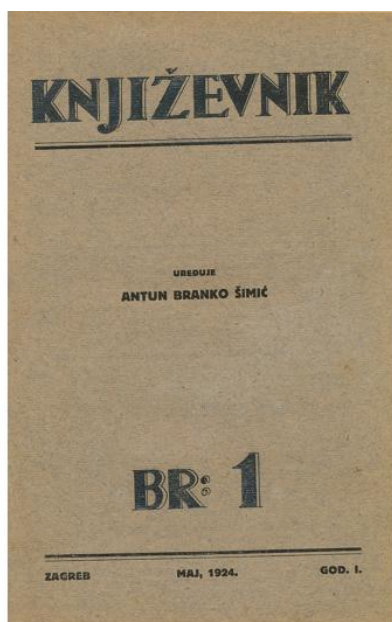
Slika 3 Vijavica

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL: https://www.antikvarne-knjige.com/knjige/detail-item_id-10584
[pristup: 25.8.2024.]

Slika 4 Juriš

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL: <https://www.bibliofil.hr/en/juris-broj-3> [pristup: 25.8.2024.]

Slika 5 Književnik

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL: <https://barper.com/en/auctions/item/antun-branko-simic-knjizevnik-%28mjesecnik%29-broj-1-4-zagreb-1924,6998.html> [pristup: 25.8.2024.]

Godine 1920. A.B.Šimić objavljuje zbirku pjesama *Preobraženja* koja predstavlja naj snažniji odraz hrvatskog ekspresionističkog pjesništva. Nakon objavljivanja zbirke Šimić počinje sve intenzivnije pisati likovnu kritiku, surađuje u *Savremeniku*, a po svemu sudeći priprema i drugu zbirku pjesama. 1922. godine objavljuje više svojih pjesama među kojima je i poznati ciklus pjesama *O siromasima*, u kojima progovara o bijedi čovjeka i njegova tijela, posebno je razočaran nepravdom u svijetu. U svojoj dvadeset i sedmoj godini A.B.Šimić umire od tuberkuloze 2. svibnja 1925. godine. Posljednje pjesme napisao je u bolesničkoj postelji (*Smrtno sunce* i *Vraćanje suncu*), a objavljene su u srpnju iste godine u *Krležinoj Književnoj republici*. Šimićev nagli zaokret od tradicionalizma prema ekspresionizmu kojim iz korijena mijenja svoje teorije i poetike, opravdava nastojanja da se vremenski obilježe razdoblja nastanka njegovih pjesničkih, teorijskih i kritičkih tekstova. Periodizacijom Šimićeva opusa bavili su se povjesničari književnosti. Miroslav Šicel (2007.) u svome pregledu hrvatskog ekspresionizma unutar edicije *Povijest hrvatske književnosti* razmatra kronološku podjelu Šimićevog pjesništva na četiri razdoblja koja okvirno obuhvaćaju: prvu fazu s početničkim stihovima, odnosno ranim pjesmama od 1914. do 1917.godine, drugu fazu do 1919.godine, što je razdoblje od Šimićeva dolaska u Zagreb te početkom pisanja slobodnim stihom, treću fazu od 1919. do 1920. godine koja je urodila zbirkom *Preobraženja*, te četvrtu i posljednju fazu koja obuhvaća razdoblje od 1920. do smrti 1925.godine u kojoj dominiraju motivi o siromasima i bijedi. Šicel ipak smatra kako se Šimićeva lirika zapravo može smislenije

podijeliti u dva različita razdoblja: prvo razdoblje koje traje od ranih stihova iz 1914.godine pa do 1917.godine kada počinje drugo razdoblje, odnosno ekspresionistički period, koji traje do 1925.godine, tj.do kraja Šimićevega života. Pri tome prvo razdoblje označava kao doba impresije, vezanog stiha, tematski određeno pejzažom, a drugo razdoblje označava kao ekspresionističko. (Šicel, 2007:41-42)

Razvitak vlastitog pjesničkog jezika podudara se sa Šimićevim napuštanjem hercegovačkog rodnog kraja te njegovim dolaskom u Zagreb, pridodajući tome i početak obolijevanja mladog pjesnika. Susret s gradom, sukob idile svijeta prirode sa svijetom stroja, dovodi do preokreta u pjesniku. Dodamo li tome i prve klice bolesti tuberkuloze koje je pjesnik osjetio u sebi, bit će nam jasniji njegovi preobražaji, doživljaji novih vizija, koji će imperativno postaviti i zahtjev za novim formama, za slobodnim, nevezanim stihom, dakle za onim što bismo mogli nazvati elementima ekspresionističkih stilova. (Šicel,2007:41)

Prema Kaštelanu (1970:235) pjesnički svijet A.B.Šimića sazdan je na različitim koordinatama i razinama koje se ne dodiruju. Ova poezija je čuđenje i, istovremeno čudo. Otkrivanje nečujne i nevidljive, a uvijek prisutne dimenzije stvarnosti. Svijet je sagledan iz dvije perspektive; zemaljske euklidske (Pjesma jednom brijegu), i zvjezdane, relativističke (Moja preobraženja).“Zbirka Preobraženja sastoji se od četrdeset i osam pjesama, naj snažniji je odraz hrvatskog ekspresionističkog pjesništva. Zbirka započinje pjesmom Pjesnici, a završava pjesmom Budući. Pjesmom Budući Šimić se obraća imaginarnom čitatelju te mu ostavlja svoj svijet da s nadom zakorači u novi svijet koji se neprestano stvara i nadopunjuje. Šimić u svojoj zbirci pjesama primjenjuje ekspresionistička načela. Koristeći kratke izraze, Šimić konkretizira značenja svojim motivima u pjesmama, prema njemu nisu potrebna dodatna ukrašavanja da bi pobliže dočarao ekspresiju kojom teži, već se zalagao za čistoću i jednostavnost izraza. U svojim pjesmama primjenjuje boje kao apstraktno shvaćanje izraza te dodatnu ekspresiju prikazuje kroz grafičko oblikovanje pjesama pri kojima se tako poigrava u kreiranju pjesničkog izraza. Sam naslov pjesničke zbirke Preobraženja odnosi se na preobraženje, odnosno proces preobrazbe pjesnika u nešto novo i apstraktno, dosad neviđeno. Zbirka progovara o egzistenciji čovjeka, njegova postojanja i njegovih problema koji prožimaju njegov duh i tijelo. Šimić u zbirci Preobraženja uvodi pojavu slobodnog stiha u hrvatsku književnost. Slobodni stih Šimiću omogućava da izrazi svoje emocije i ideje na njegov jednostavni način, bez ograničenja, poigravajući se tako s izmjenom duljine stihova i slogova. Slobodni stih postaje obilježje Šimićeve poezije, ali i izostanak interpunkcije, simbolika boja, minimalizam pjesničkog izraza, dojam krika i bunta te ekspresionističke i egzistencijalne teme. Dojmom dubina njegove patnje koju prenosi u stihove. Izostanak interpunkcije čini pjesmu nejasnom i dvosmislenom, a time

Šimić u pjesmama prikazuje jedan dublji smisao i shvaćanje koje predstavlja otpor prema književnoj tradiciji. Dojmom krika Šimić iskazuje povećanu napetost i dramatičnost izraza. (Kaštelan, 1970:235)

Kaštelan u tom smislu piše: „Novost je poezije A.B.Šimića u novosti doživljaja svijeta. On nije prvenstveno tražio novu tehniku ili artizam forme, nego je iz snažnog doživljaja stvarao nove sadržajne odnose među riječima i snagom logičkim cjelinama. Grafički raspored stihova u Preobraženjima ima sadržajno, ritmičku uvjetovanost, naglašava novu mjeru tokom, simultanizam zvuka i smisla”.

U pažljivom slušanju ritma Šimićeve poezije nije teško otkriti ton pučke naricaljke, plač prosjačke pjesme i melodiju izrazitog deseterca. Deseterački stih javlja se neprimjetno i prirodno u mnogim njegovim pjesmama. Gnomska kratkoća, asonance i aliteracije, imaju osnovu u prapodlozi narodnog govora i izražavanja.(Kaštelan, 1970:236)

Pojavom Šimićevih časopisa Vijavica i Juriš nova je hrvatska umjetnost doživjela pravu afirmaciju u likovnoj kritici. Osim negativnog odnosa prema tradiciji kao polazišta, za Šimića je jedini kriterij u umjetnosti istinitost, a umjetnost je nespoznatljivo i mistično iskustvo.

Slikarstvo ekspresionizma dobilo je u Šimiću svojeg najboljeg tumača. Šimić je prvi likovni kritičar koji se bez dvojbe zalaže za avangardnu umjetnost te progovara o njoj u člancima i prikazima o izložbama slika i skulptura u Zagrebu, a pri tome se ne oslanja na povijest i estetike u likovnoj umjetnosti ili na monografije pojedinih umjetnika, već na vlastita opažanja, vlastiti kritički doživljaj kroz promišljanje riječi. Šimićeva likovna kritika smatra se i početkom individualne kritičke i teorijske proze u likovnoj umjetnosti na našem području. Šimićeva likovna kritika odnosila se ponajviše na izložbe Proljetnog salona, iako je pratio i događanja u europskim kulturno-umjetničkim središtima. U svom osvrtu na IV. Proljetni salon objavljenom u prvom broju Vijavice 1917.godine Šimić (2009:59) piše: „Naše slikarstvo nije još takvo da se o njemu govori s patosom. (Patos se uvijek rodi kad je riječ o velikim stvarima). Ali naše slikarstvo ima. Zapravo naših slikara ima. Ne mislim na one mnoge, doista dnevne ekspozicije platna ulja, akvarela..... one stillebene, pejzaže s naslikanim vrbama i vodom, onaj nekakav impresionizam, molerstvo. Ne mislim na one što daju „uspjele u boji stvari“, „slikarski prekrasne stvari“, „lijepe stvari“. Mislim na ono nekoliko umjetnika koji daju stvari.Treba istaknuti naglašeni antiesteticizam i Šimićevu averziju prema impresionističkim slikama kojima ne priznaje umjetničku vrijednost nazivajući ih molerstvom bili su ponekad preradikalan tadašnjim urednicima, što je bio povod Šimićevoj ambiciji za pokretanjem vlastitog časopisa. U istom tekstu Šimić izrazito pohvalno govori o slikaru Kraljeviću, cijeni

njegovo slikarstvo jer je u skladu s njegovim postulatima o vrijednosti umjetnosti koja je izraz umjetnika, u kojoj umjetnik ostavlja dio svoje unutrašnjosti. Šimić u svojim likovnim kritikama izbjegava prosuđivati tehniku, o čemu se i jasno izjašnjava u tekstu Naš impresionizam koji je objavio u drugom broju Vijavice, u kojem kritizirajući impresionizam i suvremene likovne kritičare. (Kaštelan, 1970:236)

„Naši umjetnički kritici uvijek govore koja su sredstva upotrijebili naši impresionisti. Njihova je kritika priča o tehnici slikarstva: o koloritu, o tonovima, o perspektivi, o svjetlu, o sjenci.“ (Šimić, 2009:159)

U časopisu Kritika, u broju tiskanom u studenom 1920. godine, objavio je Šimić svoj komentar IX. Proljetnog salona, osim ponovnog obračunavanja s impresionističkim slikarstvom te još jednog negativnog očitovanja o ideji oponašanja u umjetnosti, Šimić prepoznaje značaj Marina Tartaglije i njegovih portreta: „Marin Tartaglija se ne maskira kao umjetnik novog doba, on to doista jest. Lica njegovih portreta gledaju u nas iz jedne duhovnije realnosti.“ (Šimić, 2013:325)

U tekstu Slikarstvo u nas objavljenom u Savremeniku 1921. godine, Šimić piše izrazito pozitivno o Milivoju Uzelcu koji je sklon psihologiziranju likova i približava se kubizmu. Afirmacijom slikarstva hrvatskih avangardnih slikara u svojim likovnim kritikama Šimić je dao značajan doprinos tadašnjem hrvatskom slikarstvu, ali su i hrvatski slikari obogatili njegovo književno stvaralaštvo. Općenito je hrvatski ekspresionizam bio usko vezan stadašnjim hrvatskim slikarstvom, što dokazuje i suradnja između hrvatskih slikara i pjesnika. Primjerice, Marijan Trepše, Milivoj Uzelac, Ljubo Babić, Vilko Gecan likovno su opremali djela Janka Polića Kamova, Ulderika Donadinija, Antuna Branka Šimića i Miroslava Krleže. Takva suradnja između slikara i književnika mogli bismo danas nazvati među umjetničkim projektima. U takav europski okvir možemo svrstati ekspresionističku opremu Šimićevih Preobraženja (1920.) čiju je naslovnicu izradio slikar Sava Šumanović. Šumanović je također izradio i naslovnicu za prvi i drugi broj Juriša. Očitovanje novog duha Šimić nije vidio samo u poeziji nego još snažnije u slikarstvu. Europsko slikarstvo poslije impresionizma krenulo je smionije od ostalih umjetnosti u stvaralačko istraživanje. Pjesnik Šimić emotivno i misaono ulazi u svijet i problematiku slikarstva i likovnih umjetnosti. Njegovi kritički osvrti o slikarstvu (Slikarstvo u nas slikarstvu, Meštrovićevo slikarstvo, Izložba Vilka Gecana, Likovne umjetnosti, Slikarstvo i geometrija, O slikarstva i likovnih umjetnosti) predstavljaju najbolje stranice hrvatske likovne kritike. Šimić je otkrivao zajedničke tokove slikarstva i poezije; njegov poetski svijet predstavlja poveznicu s ekspresionističkim slikarstvom. (Kaštelan, 1963:188)

VII. Šimićevo shvaćanje ekspresionizma

U svojim esejima, manifestima, programatskim člancima Šimić je iznosio svoje stavove i viđenje umjetnosti, umjetnosti ekspresionizma. U prosincu 1917.godine napisao je manifest Namjesto svih programa u uvodnom tekstu prvog broja Vijavice u kojem upravo ekspresiju postavlja kao okosnicu umjetničkog djela.

Umjetnost je ekspresija umjetnikovih osjećanja; ovaploćenje umjetnikove unutrašnjosti u zvucima, bojama, linijama ili riječima; stoga u ekspresiji.

Umjetnost se dakle otkriva u ekspresiji, ne u ljepoti. Umjetnici stvaraju umjetnost, esteticci obilaze oko pojma ljepote. Sva je umjetnost dakle u ekspresivnosti, ne u ljepoti. Umjetnici stvaraju umjetnost, esteticci obilaze oko pojma ljepote. (Kaštelan, 1963:188)

Jedna od ključnih obilježja ekspresionizma koje ovdje Šimić opisuje je desinonimizacija umjetnosti i estetike te umjetnosti i ljepote. Uz naglašeni antiesteticizam, Šimić emancipira položaj umjetnika te snagu umjetničke ekspresije postavlja kao kriterij umjetničkog djela.

U drugom broju Vijavice koji je izdao samo dva mjeseca poslije prvog broja, u siječnju 1918.godine, Šimić dodatno zaoštava svoju retoriku uvodnim tekstom pod nazivom Anarhija umjetnosti. To se očituje već u naslovu korištenjem riječi anarhija, u to vrijeme negativnog termina. Toj riječi Šimić daje pozitivno značenje upotrebljavajući ju zapravo kao simbol otpora tradiciji i opiranju institucionalizaciji umjetnosti, što se ogleda u rečenicama: Anarhija drma temeljima konvencionalnosti. Rušeći konvencionalnost, anarhija ruši najmoćnijega i najpraznijega boga zemlje. (Kaštelan, 1963:189) Shvaćajući anarhiju u umjetnosti kao mnoštvo avangardnih stihova, Šimić piše: „Jer jedna anarhija koja je u današnjoj umjetnosti pokazuje se samo ako gledamo formu: umjetničke puteve prerazličite, smjerove,

„škole“, skupine prerazličite. Šta onda ako današnji umjetnici trebaju mnogo različitih forma, ako hoće da nam dodirnu djela. Šta onda ako i današnji umjetnik jedan treba nekoliko različitih forma da nam dadne u umjetnosti i nekoliko svojih različitih osjećanja. Govorite u tisuću forma ako imate tisuću osjećanja, i ne govorite u nijednoj formi ako nemate nijednog osjećanja.“³⁴ Ovi zahtjevi za potpunom slobodom umjetničkog izraza upravo su u temelju ekspresionističke misli kojom ovdje Šimić već sasvim vlada. Što točno misli kada govori o formama Šimić je izrazio u trećem broju Vijavice, izdanom u srpnju 1918.godine, u uvodnom manifestu pod naslovom O muzici forma, što je jedan od njegovih najsnažnijih teorijskih radova u umjetnosti. Kada je stvaralački Duh htio da postane tijelo, on se zaodjenu u nebrojive forme stvari. Stablo, kuća, toranj, komad toaleta, cvijet, piramida, ura, oblak, vaza, smijeh, pogled, zvuk harmonike u ruci prostaka, puder na obrazu i usnama bludnice, kose vjetrova uzvitlane, sjenka koja pada

na cestu ili na vodu ili na lice, pokret ruke, šum rijeke, moj štap, noć, svjetlo nad vodom, vino u čaši, zvijezda. Sve ove stvari su forma božanskoga, forma Duha. Nevidljivi Duh u vidljivim formama stvari. Okretanje ka transcendenciji česta je u ekspresionističkih umjetnika i književnika; nije neobično da je Šimić pronašao temelje za vlastite teorije u spiritualističkom monizmu. Prema njemu, svijet je živa, aktivna cjelina, a sve što je u prirodi znak je i utjelovljenje duha. Ta su razmišljanja vrlo bliska pogledima Kandinskoga, a Šimić ih u istom tekstu dalje razrađuje u kontekstu umjetnosti: Dvije vrste forma: forme prirode i forme umjetnosti. Forme stvari u prirodi su vrijeme, bez zvuka, mrtve za veći dio ljudi. Da stvari prirode čine u nama one dušine pokrete koje su činile prije no što smo im život za nas ubili praktičnom upotrebom ili spoljašnjim znanjem o njima, treba da ih oslobodimo te praktične upotrebe i toga znanja o njima. Da ih učinimo što više apstraktnima. Da ih ostvarimo. Umjetnik odstvaruje stvari. Umjetnik oduzimalje ono što prije nije dopuštalo da čujemo njihov unutrašnji glas. Umjetnost ih čini apstraktnima, diže ih u jedan viši svet; vaskrsenje stvari.

Vaskrsenje stvari, odstvarivanje nije ono spoljašnje takozvano poljepšavanje stvari. Stablo koje je umjetnik svojim sredstvima naslikao na platnu, oslobođeno je, ostvareno, nije više stvar koja ima jednu praktičnu nego jednu duhovnu svrhu. U pjesmi riječ voda ne sjeća više na vodu koja se pije ili koja okreće mlin. Stablo, voda... sada su forme čiji unutrašnji glas dolazi lako u našu dušu. (Kaštelan, 1963:192)

Ovaj tekst svjedoči o izrazitom uzdizanju funkcije umjetnika kao sile preko koje se otkriva duh, što je koncepcija ekspresionističkog umjetnika s metafizičkim atributima. Distinkcija između stvari u prirodi i njene reprezentacije u umjetničkom djelu, koju Šimić objašnjava na primjeru stabla i vode, još je jedan zahtjev za napuštanjem mimetičnosti u umjetnosti kao suvišne. U eseju Tehnika pjesme Šimić raspravlja o slobodnom stihu, ritmu i rimi u poeziji. Ritam pjesme za Šimića je vrlo važan te u Tehnici pjesme ritam dijeli na mehanički i ekspresivni. Šimić ističe da svaki ritam nije za svaku temu i u tome nalazi opravdanje za slobodni stih. Pravilni stih ne dopušta više različitih tema u jednoj pjesmi jer ih je ritmički nemoguće izraziti. Naprotiv, slobodni stih omogućava pjesniku u istu pjesmu unositi različite teme i ugođaje. (Kaštelan, 1963:228) Za Šimića je umjetnost stvaranje, stvaranje nekih novih oblika, novog shvaćanja umjetnosti. Umjetnost koja ne teži oponašanju drugih životnih stvari, već ono što posjeduje svaki čovjek u svojoj duši. Umjetnost ima mogućnost da kod svakog čovjeka potakne razmišljanje i izražavanje emocija; izrazi svoje stajalište i osjeća u životu. Šimić putem umjetnosti pokušava reflektirati svoje unutarnje borbe, borbe čovjekove egzistencije i njegove svrhe postojanja u ovom svijetu

VIII. Grafičko oblikovanje i geometrizam u Šimićeveu pjesništvu

Pjesnički je tekst govor dviju dimenzija, horizontale i vertikale koji omogućava neprestano gibanje po horizontali i vertikali. Ta mogućnost organizacije pjesme u prostoru potvrđuje slikovitost pjesme kao bitan element njezine strukture te je povezuje s likovno-umjetničkim djelima. Kaligram se kao grafički oblikovana pjesma, odnosno pjesma oblikovana kao slika, približio ispitivanju granica između književnog i likovnog djela. Pjesnički se tekst u vizualnoj poeziji ne podređuje linearnosti, on se razvija u prostoru. Guillaume Apollinaire jedan je od najznačajnijih modernih pjesnika prepoznatljiv po svojim mnogobrojnim kaligramima. Istražujući upravo likovne mogućnosti poezije, on je iz svojih pjesama izbacio interpunkciju kako bi usmjerio čitatelja na pjesnički ustroj teksta. Šimić je također odbacio uobičajenu interpunkciju, a bio je i prvi pjesnik koji je u pjesmi izostavio točku i zarez. Likovni doživljaj svojih pjesama Šimić je postigao prvenstveno grafičkim oblikovanjem pjesama po središnjoj vertikalnoj osi u naročit simetričan oblik, kako je uređeno svih četrdeset osam pjesama iz zbirke *Preobraženja*. Najveći broj Šimićevih pjesama ima oblik složenih figura sastavljenih od jednostavnijih geometrijskih likova, poput pravokutnika, trapeza, krugova, polukrugova, trokuta, elipsa itd. Svaka od takvih pjesama čini skladnu cjelinu, figuru, simetričnu na jednu vodoravnu i jednu okomitu os. Takvo grafičko raspoređivanje stilova nije slučajno, zahtijevalo je vješto planiranje vizualnog izgleda pjesme. U tekstu iz 1921.godine pod nazivom *Konstruktivno slikarstvo*, potaknut platnima Paula Cezannea, Save Šimunovića i Georges Seurata, Šimić piše: Nije nipošto pronalazak posljednjih godina da se forme na slici stavljaju u jedan geometrijski oblik. Ta geometrijska osnova u slici može da bude iz iste one potrebe iz koje čovjek razmješta simetrično i asimetrično stvari na svom stolu, ili zida tako kuće i ulice, to će reći iz potrebe reda koji se najjasnije očituje u geometrijskim oblicima. Geometrija, dalje, može da bude u slici čisto ekspresivna. (Kaštelan, 1963:308)

U istom tekstu Šimić povezuje taj geometrizam izravno i s pjesništvom, u opasci: Geometrijska osnova u slikarstvu se može usporediti s određenom ritmikom u pjesništvu, i pjesnik soneta, koji se ironijski osmjehuje arhitektonici slike, pokazuje-ako ništa drugo, nesposobnost logičkog zaključivanja. (Kaštelan, 1963:308)

Grafičkim uređenjem pjesme Šimić regulira njeno ritmičko kretanje te pauzama i odvajanjem rečeničnih segmenata izražava unutarnje, misaono-emotivno kretanje pjesme. Prema horizontalnom oblikovanju pjesme zahvaćeni su trenuci, raspoloženja, stanja ili kretanja, a vertikalne simetrije naglašavaju asocijativnost i teže ka emocionalnoj usredotočenosti pjesme.

Grafičkom oblikovanju pjesme Šimić je posvetio veliku pozornost, a time je želio ostaviti na čitatelja snažan vizualan dojam.

IX. Govor boja u ekspresionističkim djelima Vincenta van Gogha i Antuna Branka Šimića

Boja je primarno sredstvo likovnog izražavanja, a u lirskom tekstu boja znatno pridonosi ostvarivanju snage i dubine pjesnikova izraza. Boja je u pjesništvu obično u pridjevskoj funkciji imenice i doprinosi stvaranju određene atmosfere u pjesmi. Poneki pjesnici posebno naglašavaju vizualne elemente u svojim pjesmama kako bi slikovitije prikazali apstraktne sadržaje koje žele izraziti stihovima. U pjesmama takvih pjesnika boja ima svoj posebni govor koji autentično izražava samog pjesnika, a pridjevi koji služe kao označitelji boja u tim stihovima ne opisuju stvarni izgled imenica uz koje stoje, već njihovo unutarnje značenje. (Milarić, 1957:410)

Takav način upotrebe boje karakterističan je za ekspresionističko slikarstvo i poeziju, gdje boje nisu korištene kao sredstvo za izražavanje akustičkih i vizualnih dojmova, nego se koriste za iskazivanje iskustava koja su izvan sfere opažanja.

Ovakvo korištenje boje karakteristično je za ekspresionizam, u kojem umjetnik preobražava boje, unosi u njih nove sadržaje koji daju novu unutarnju ritmiku, novo značenje. Boja je sredstvo likovnog izražavanja, ali u poeziji ona ostvaruje snagu i dubinu pjesnikova izražaja. Putem ekspresivnog slikanja pjesnik preobražava stvari i unosi u njih ritam i smisao svoga govora. Govor boja u lirici A.B.Šimića je izvoran, značenja boja su usklađena sa sadržajima Šimićeve lirike. Tijekom svoje ekspresionističke faze Šimić je bojama dao poseban značaj, ona postaje jedan od glavnih obilježja njegova pjesništva. Šimićeve česta upotreba boja razumijevala je određenu sklonost za slikarske doživljaje; u tom slučaju boja otkriva unutrašnji svijet pjesnika. Kaštelan (1970:34) kaže kako se boja u Šimića pojavljuje u dvije funkcije: deskriptivnoj i ekspresivnoj.

U prvoj fazi Šimićeve pjesništva koja se može nazvati impresionističko- simbolističkom (između 1913. i 1917. godine), funkcija boje je predstavljачka, ona ima opisnu, atribucijsku ulogu, ona prikazuje svojstva određenog predmeta ili stvari. U tom razdoblju Šimić upotrebljava slikarsko-impresionističku paletu, najčešće svijetle i čiste boje, poput impresionističkih slikara. U ekspresionističkoj fazi boja u Šimićevoj poeziji dobiva subjektivnu projekciju i odaje psihičko svojstvo lirskog subjekta. Boja rastvara i razbija precizne slike predmeta, njihov logički raspored u korist izražajnih vrijednosti. Šimić je u tkivo svoje poezije unio značajnu poetsku vrijednost: ekspresivno označen govor boja. Unoseći u osnovu boje posebnost svoga izraza, svoje vizije svijeta, Šimić je ostvario svoju paletu.

Sklad boja u Šimićevoj lirici govori izvornim jezikom-jezikom autentična stvaraoaca. Takav ekspresionistički tretman boje prepoznatljiv je u jedinoj tiskanoj Šimićevoj zbirci Preobraženja (1920.) u kojoj boje nose skriveno preneseno značenje i očituju se kao specifičnost pjesničkog izraza.

Veliki utjecaj na Šimića imao je Vasilij Kandinski kojega je Šimić čitao u originalu po svome dolasku u Zagreb, krajem 1916. godine, kada je počeo čitati i časopis Der Sturm. U eseju O duhovnom u umjetnosti Kandinski iznosi svoju teoriju boja. On govori o psihološkom utjecaju boja na čovjeka. Kandinski smatra da svaka boja ima svoje specifično djelovanje, ovisno o toplini i hladnoći njenog kolorističkog tona. Toplinu boje određuje kao sklonost prema žutom, a hladnoću prema njezinoj komplementarnoj suprotnosti, odnosno kao sklonost prema plavom. Tople boje na vodoravnoj ravnini kreću se prema gledatelju, a hladne udaljavaju se od njega. Žuta boja zrači kao da se kreće iz središta zamišljenog kruga i približava se čovjeku, dok se plava boja koncentrično uvlači u sebe, odnosno udaljava od čovjeka. Za Kandinskoga žuta boja je tipično zemaljska boja, a plava je tipično nebeska boja. To je boja neba koja poziva čovjeka u beskonačnost, razvija element mira i teži čistoći i beskrajju.

Za Vincenta van Gogha boja postaje prvenstveno ekspresija subjektivnog osjećaja. Ona je nositelj njegovog načina izražavanja. Po intenzitetu boja, po smionosti odabira boja, po nanosu boja Van Gogh je preteča ekspresionizma. Van Gogh polazi od konkretne stvarnosti, preko koje navlači boju kao vlastito izražajno sredstvo. On nam pokazuje odsječak stvarnosti, ali istodobno uz pomoć boje daje svoju interpretaciju i otkriva svoj unutarnji svijet. Preko prve stvarnosti (koja je konkretna) navlači se druga, ona umjetnička, posve subjektivna.

Svoje sučeljavanje s bojom nije shvaćao kao običnu teoriju neke posebne slikarske tehnike, nego uvijek kao borbu za primjerena sredstva da se izrazi ono što mu leži na duši. Sve što ga je okruživalo u svakodnevnici, doživljavao je kao parabolu života i upravo to je htio izraziti u svome slikarstvu. Boja je poprimila neposrednu vrijednost za prikazivanje samog života, za egzistenciju. (Walther, 2006:31)

Dominantne boje u Šimićevu Preobraženju su: plava, žuta, crvena, također su prisutne i akromatske boje, bijela i crna. Plavu boju Šimić najviše koristi, a raspon joj je širok (plava tama, plava svjetlost, plavo nebo, plav od sutona, ja lutam plavim stazama, plave zvijezde, plavi oblaci, plava mjesečina). Plava boja označava optimistički obojen Šimićev odnos prema svijetu te često označava imenice koje su kontrapunkti Šimićevih čežnji. Plava je boja također često vezana uz zvijezde, najčešći simbol Šimićeva pjesništva. Pojmovi nebo, zvijezda, zrak, oblak vezani su uz visine, a Šimić plavu boju koristi i pri opisu predmeta i putova koji streme prema visinama (plavi mlaz visoka vodoskoka, hram što visok i plav svijetli). Šimić koristi

jezik plave boje prema shvaćanju Kandinskoga, vezanu uz nebesko i time postiže začudnost kojom izražava čežnju i čovjekovu želju za propinjanjem u visine. Plava boja je najdominantnija boja ekspresionizma, a na slikarskim platnima Vincenta van Gogha ona postaje njegova opsesija. Plavu boju Van Gogh veže uz svemirske pojave, ona označava duhovnost, pomirenje, želju za beskrajem.

Kaštelan (1970:45) tumači Šimićevu upotrebu žute i plave boje, pišući: „One se međusobno nadopunjuju. Žuto-toplina, tjelesnost, otpornost, ekscentričnost, izrazito zemaljska boja, plavo-hladnoća, duhovnost, pomirenje, koncentričnost, izrazito nebeska boja.

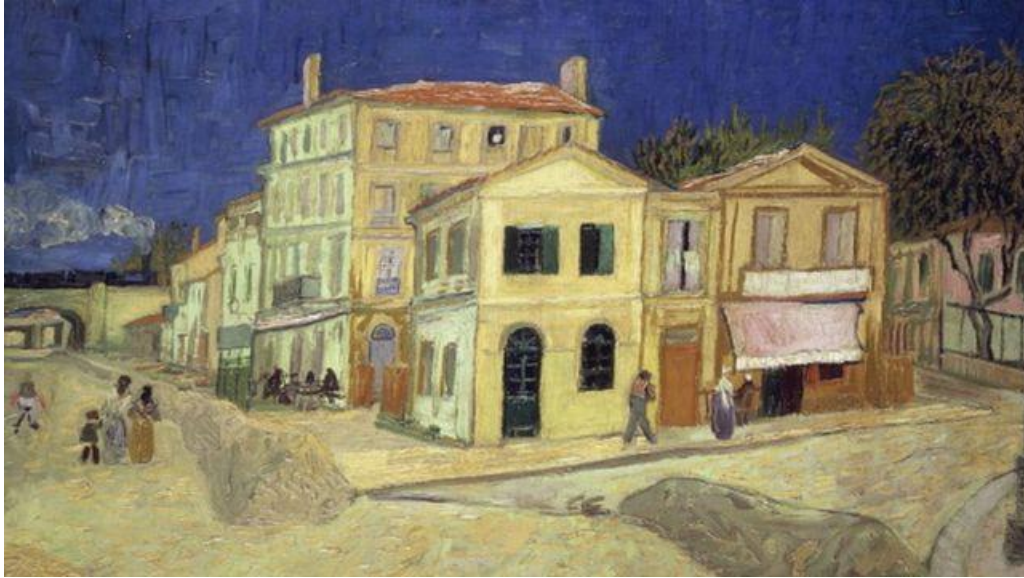
Kontrast žute i plave boje prisutan je u pjesmi Ljubav (1920).

„Zgasnuli smo žutu lampu

Plavi plašt je pao oko tvoga tijela.“

Žuta boja svjetiljke stoji u kontrastu prema plavoj boji plašta u drugom stihu pjesme, kao boja koja se ističe svjetlinom i suprotstavlja se umirujućem djelovanju plave boje koja stvara dojam dubine. Kontrast žute i plave boje uočava se na slici Žuta kuća Vincenta van Gogha. Na slici Žuta kuća nebu pripada plava boja, a žuta boja veže se uz zemaljsko, prirodno, odnosno uz horizontalu.

Slika 6 Žuta kuća

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL: <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-53077825> [28.8.2024.]

Crvena boja u Preobraženjima nosi mnogo nijansi značenja i koristi se za iskazivanje ljubavi, tuge, snage, smrti, čežnje. U Šimićevim pjesmama ona je emocionalno najintenzivnija boja. Crvena boja veže se uz različite konotacije: crveno i tiho srce ljubavi, crveni cvjetovi ljubavi, crveno mrtvo obješeno sunce, crveni težak pokrov. Crveno za Šimića označava pokret, dinamiku, strast.

Kontrast crne i bijele boje uočava se u pjesništvu A.B.Šimića. Crna boja pridonosi oblikovanju atmosfere (iz crnog života ljudi, crne sjenke, crne bezdane i mučne noći, crna muka). Crnom bojom Šimić izražava očaj, ona je personifikacija smrti, a bijelu boju često koristi kako bi unio čistoću, radost i nježnost u svoje pjesme (naša bijela jedra, bijele čežnje, nekoliko bijelih svećanih časova). Ali kod Šimića bijela boja nije uvijek pozitivna kategorija; često je to boja bolesničkih soba i predstavlja prazninu, hladnoću i viziju bliske smrti (bijeke puste sobe, moje lice bijelo, u ladnom bijelom danu). Boje su temelj ekspresionističke umjetnosti, za ekspresioniste važan je vizualni efekt koji se postiže bojama. Bojom se izražava duhovnost i raspoloženja umjetnika. Oba umjetnika (Šimić i Van Gogh) stavljali su naglasak na maksimalni intenzitet boja, na izražavanje emocija njihovim posredstvom, na otkrivanje svog unutarnjeg svijeta kao i na djelovanje na psihu primatelja. Zbog toga su upotrebljavali čiste boje koje obilježavaju najveći stupanj intenziteta, a koji je postignut postavljanjem boja po načelu kontrasta. Ekspresionistički kontrasti glavno su obilježje Šimićeva pjesništva, ali i slikarstva Vincenta van Gogha.

X. Ekspresionistički izričaji u djelima Vincenta van Gogha i Antuna Branka Šimića

Ekspresionizam razvija vlastita načela umjetničkog oblikovanja, nastojeći stvoriti vlastiti izraz koji će biti dovoljno snažan da prenese njihovu otkrivenu umjetničku samosvijest. U samoj naravi ekspresionizma je individualnost, vlastitost i posebnost jedinstvenog izraza svakog pojedinačnog umjetnika. Ekspresionistički izričaji u djelima slikara Vincenta van Gogha i pjesnika A.B.Šimića otkrivaju njihovu jedinstvenost i posebnost, ali i njihovu istovjetnost. Na temelju poveznica između slikarskog i pjesničkog ekspresionizma analizirat će se ekspresionistički izričaji na slikarskim platnima Van Gogha i pjesnika A.B.Šimića.

Tijekom svog stvaranja Vincent van Gogh razvio je tri temeljna elementa slikarstva-liniju, boju i kompoziciju koji su bili nositelji značenja. Linija je označavala načelo kretanja koja je dah života, a kompozicija je mjesto za osjećaje, njegov pogled na svijet.

Zvezdana noć je Van Goghovo djelo iz 1889.godine, naslikano je tehnikom ulja na platnu; dimenzije 73,0 x 92,0 cm. Za razliku od većine ostalih Van Goghovih djela koje je slikao na otvorenom, ovo je djelo nastalo prema sjećanju. To je jedno od njegovih najznačajnijih djela, a ujedno i jedno od najčudnijih koje je ikad naslikao. Ovdje je Van Gogh još jednom posegnuo za temom noći iz rane faze, no u sasvim novom okruženju. Boje i oblike pronalazi u svojoj mašti da bi izazvao posebno raspoloženje. Slika prikazuje seoski pejzaž noću, s plošnim brežuljcima u pozadini. To nije tiha, mirna noć, već prizor uznemirenog treperenja elemenata prirode i ljudskog svijeta. Selo se pruža prema nebu uz spiralne i zapletene pokrete. Jednostavna otvorena kompozicija u kojoj tamnoplavo nebo zauzima dvije trećine slike. Slika je podijeljena na dvije horizontalne ravnine: nebo (gornji dio) i zemlju (krajolik) koji probija vertikalu čempresa koji nanose snažan i dinamičan udarac liniji obzora. Uzdižući se u nebo, poput plamenih jezika, čempresi svojim obrisom podsjećaju na katedralu, napravljenu u stilu „plamteće gotike“. Čempresi simboliziraju život duše nakon smrti, vječnost, slabost života i pomažu preminulima da pronađu najkraći put do neba.

Slika 7 Zvezdana noć

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL: "[starry Night](#)", From Vincent Van Gogh (2013), Painting for sale by PaniraArtist106 - Foundmyself [pristup: 28.8.2024.]

Čempresi su glavni likovi slike. Ova konstrukcija odražava glavni smisao djela: ljudska duša koja pati pripada i nebu i zemlji. Zanimljivo je da život na nebu izgleda privlačnije od života na zemlji. Taj osjećaj nastaje zahvaljujući jarkim bojama i jedinstvenoj tehnici slikara Van Gogha. Dugim, debelim potezima i ritmičkom izmjenom mrlja boja stvara osjećaj dinamike, rotacije, spontanosti, naglašavajući sveobuhvatnost i moć svemira. Nebu je dana većina platna da pokaže svoju superiornost, moć nad svijetom ljudi. U sredini neba nalazi se kružni vrtlog boja koji svojim položajem i veličinom postaje središnjim motivom kompozicije. Slika prikazuje jedanaest uvećanih zvijezda sa svojim aureolama i mjesec te široku svjetlosnu stazu i Mliječni put. Kako bi pojačao efektnost, Van Gogh koristi kontrastne elemente, toplo-hladne boje i prikazuje dvije strane, protutežu zemlje (prikazane kuća, crkveni toranj, čempresi) nasuprot zvjezdanim skupinama koji kruže na nebu. Prava izražajna snaga kompozicije proizlazi iz boja koje su čiste i snažne s neočekivanom svijetložutom bojom koja naglašava hladnoću plave. Poetski sjaj zvijezda, određen svjetlijim bojama, razvija se u neprekidnom treperenju pa se može reći da je ovo najuspješniji rani pokušaj da se slikarstvu doda još jedna dimenzija-vrijeme. Van Goghov originalni način slikanja očituje se u slikarskom jeziku, u odvažnosti nanošenja boje, prožimanju površine pokretom i stvaranju kompozicije s

dinamičnim kontrastima. Tako su na slici tamno zeleni čempresi naslikani širokim potezima prošarani odsjajima crvenih i žutih linija, a svijetlo nebo određeno je tamnim obrisom brda. Uspavano selo u prednjem je planu, za razliku od krivulja na gornjem dijelu slike, naslikano je kratkim, ravnim crtama; čak i mala, žuta kuća (za razliku od zvijezda) naslikana je kvadratno odnosno pravokutno. Zašiljeni i uspravni crkveni toranj koji strši dijeli horizont kao i noćni čempresi koji se uzdižu prema gore. Oba linearna oblika (linije u obliku valova koji se isprepliću), a s druge strane složena struktura oštrih, kratkih, isprekidanih linija poput crtica daju slici duboku uznemirenost, napetost i dinamičnost. Istinsko događanje na slici ne odigrava se na zemlji, nego na nebu. Ovo umjetničko djelo može se doživjeti i kao prikaz dviju suprotnih snaga: zemaljskih i nadzemaljskih (posezanje za zvijezdama). Slika je prožeta snažnim emocijama, a Van Goghovo posezanje za zvijezdama i svemirom izražava njegovu čežnju za beskrajem.⁵

Šimićeva pjesma Hercegovina objavljena je u zbirci Preobraženja i može se u nekoliko odrednica povezati sa slikarskim platnom Zvezdana noć Vincenta van Gogha. Poveznice koje spajaju ova dva dijela su: tematika, motivi, ekspresionistički izričaji (boja, kontrasti, dinamika).

---

⁵ Talmud: <https://hr.talmudcn.com/top-10-famous-vincent-van-gogh-paintings/>

Hercegovina

Ja koracam livadama plav od sutona

Na rubu livada je kuća parnog mlin Iz daljine
to je krvlju namrljana uglasta i gruba
slikarija na nebu

I što god bliže stižem, sve glasnije viču
nebrojene užarene opeke

Ko ne zna, mislio bi da seljaci slave kakvu slavu

Ispod brežuljaka crni vlak se vuče odmjereno udara
i vrišti
svoj dolaz još dalekoj nevidljivoj stanici

Noć i ja na brdu

Poda mnom načas izrone iz mraka kuće stabla dvorišta i njive
I opet utonu u mraku ko u svijesti

Iz tame u me gleda nekoliko svijetlih bijelih prozora ko nekoliko bijelih svećanih časova
iz crnog života ljudi

„Šimićeva pjesma Hercegovina je njegovo istinsko ishodište kojoj se često vraća u različitim razdobljima svoga stvaranja. Ona je onakva kakvu ju je pjesnik u svojim mladim danima utisnuo u svoju memoriju. Ona lebdi u stihovima, ona je mitska, posve preobražena, kao “sveto brdo”, “središte svijeta”. (Petrač, 2011:24)

Oba umjetnika prikazali su seoski noćni krajolik. Za Šimića je to zavičajni krajolik, krajolik njegove rodne Hercegovine. Šimićev krajolik viđen je iz njegove vlastite unutrašnjosti te su slike krajolika deformirane. Zavičajni krajolik ostvaruje se u pounutrašnjeni krajolik, krajolik duše lirskog subjekta. Opisivanje zavičaja dovodi ga do poniranja u vlastitu dušu i svijest, osjeća se usamljeno. Vizualna (konkretna) stvarnost pretvara se u poetsku viziju- misaoni svijet lirskog subjekta. Npr. motiv mlina koji je konkretna stvarnost pretvara se u poetsku sliku:

„to je krvlju namrljana uglasta i gruba slikarija na nebu“

Uočava se stapanje lirskog subjekta s noćnim krajolikom („Noć i ja na brdu“) kao i stapanje Van Gogha sa zvjezdanim nebom koje je simbol vječnosti i beskraj. Naslućuje se poruka; život na nebu izgleda privlačniji od života na zemlji. Auditivnim i vizualnim motivima Šimić gradi svoj poetski svijet. Primjeri vizualnih pjesničkih slika:

„*Ja koracam livadama plav od sutona*“,
„*Na rubu livada je kuća parnog mlina*“,
„*to je krvlju namrljana uglasta i gruba slikarija na nebu*“,
„*nebrojene užarene opeke*“,
„*...crni vlak se vuče*“,
„*kuće stabla dvorišta i njive*“,
„*Iz tame u me gleda nekoliko svijetlih bijelih prozora*“

Primjeri auditivnih motiva:

„...sve glasnije viču“,
„odmjereno udara i vrišti“

Na slikarskom platnu (*Zvjezdana noć*) Vincenta van Gogha uočavaju se vizualni motivi: kuće, nebo, crkveni toranj, čempresi, zvijezde, mjesec. Ekspresionistički izričaj u djelu Van Gogha i A.B.Šimića ogleda se prvenstveno u uporabi boja. Boja u ekspresionističkom djelu poprima vrijednost simbola i vizionarskih sklonosti. Plava boja smatra se bojom ekspresionizma, ona otvara obrise metafizičkoga svijeta i najzastupljenija je boja na slikarskim platnima Van Gogha. Plava boja prisutna je i u lirskom tekstu A.B.Šimića („...plav od sutona“). Plava boja atmosferi pridaje čudesnost, začudnost, tajanstvenost. Kod Van Gogha boje su čiste i snažne, neočekivana je svijetložuta boja koja naglašava hladnoću plave. Zvijezde su određene svijetlim bojama, taj kontrast boja svijetlih i tamnih tipičan je ekspresionistički izričaj.

Kontrast svijetlih i tamnih boja uočava se u Šimićevoj poeziji (kontrast crne i bijele boje). Van Gogh na slici *Zvjezdana noć* također koristi elemente kontrasta toplo-hladne boje (plava u kontrastu sa žutom bojom). U Šimićevoj pjesmi zastupljene su četiri boje: plava, crvena, crna i bijela. Plava boja atmosferi daje tajanstvenost, crvena je sinonim strasti, a bijela i crna boja krajnji su kontrasti koji predstavljaju tužno i teško nasuprot lijepog i bezbrižnog. Na ovaj način lirski subjekt iskazuje težinu i životne nedaće, a s druge strane ljepotu i lakoću duše. U grafičkom oblikovanju pjesme Šimić nastoji kod čitatelja ostvariti snažan vizualan dojam.

Kao što se slikar poigrava s rasporedom motiva tako se i Šimić poigrava s oblikovanjem stihova u pjesmi. Grafički izgled naglašava ekspresivnost u pjesmi te s takvim izgledom kod čitatelja ostvaruje dubinu emocija.

Tehnika slikanja Van Gogha je jedinstvena; on upotrebljava jarke boje i ritmičkom izmjenom boja stvara osjećaj dinamike, rotacije, a njegovo slikarsko platno djeluje uznemireno i napeto. Dinamičnost Šimić postiže uporabom glagola u auditivnim pjesničkim slikama. Unutrašnja napetost, uznemirenost, dinamičnost stvara dojam krika, tipičnog ekspresionističkog krika koji izražava osjećaj usamljenosti, tjeskobe i bespomoćnosti. Ova odrednica karakteristična je za oba umjetnika.

Motiv čempresa vrlo je čest na slikarskim platnima Van Gogha. Oni su masivni, strše u visinu i predstavljaju vertikalnu na slici. U ljeto 1889.godine Van Gogh piše svom bratu Theu: „Stalno se bavim čempresima. Rado bih s njima napravio nešto slično kao na mojim slikama sa suncokretima, jer me čudi da ih nitko još nije slikao onako kako ih ja vidim. Po svojim linijama i proporcijama, lijepi su kao egipatski obelisci.“(Walther, 2006:70)

Slika 8 Put s čempresima pod zvjezdanim nebom

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL: <https://ivanaicky96.wordpress.com/biografija/tall-trees-in-the-night-vincent-van-gogh/> [pristup: 28.8.2024.]

Na slici Put s čempresima pod zvjezdanim nebom Van Gogh snažne poteze kista pretvara u bujicu, u lavinu koja se izljuje po platnu. Predmeti su izgubili svoj stalni oblik. Boje su prigušene-energija boje pretočena je u energiju linije. Na taj način realni krajolik dobiva gotovo nadzemaljski karakter, što je izazvano položajem tamnih čempresa koji dominiraju na slici. Snažnu suprotnost toj pokretljivosti čine dvije figure na cesti, konj i žuta kola i osvijetljena kuća s desne strane u pozadini. Boja i način vođenja kista postaje Van Goghovo sredstvo izražavanja. Ekspresionistički izričaj ogleda se u snažnim potezima kista koji stvaraju dinamičnost, a boja prelazi u bujicu i lavinu odnosno u snažnu energiju. Motiv čempresa ostvaren je i na slikarskim platnima: Žitno polje s čempresima, Dva čempresa, Zeleno pšenično polje s čempresima, Čempresi.

Slika Kavana na Place du Forum, noću naslikana je 1888.godine za vrijeme Van Goghovog boravka u Arlesu.

Slika 9 Kavana na Place du Forum, noću

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL:<https://slikovnica-gorgim.blogspot.com/2011/09/vincent-van-gogh-kavana-na-place-du.html> [pristup: 28.8.2024.]

Slika prikazuje kafić u noći na jednoj francuskoj šetnici. Dominiraju nijanse toplih boja, prvenstveno žute kojom je oslikan zid s lijeve strane slike i hladne plave nijanse koje tu toplinu okružuju. Svjetlost na slici ima vrlo važnu ulogu jer u odnosu na pozadinu stvara toplo-hladni kontrast koji se u pojedinim dijelovima približava komplementarnom narančasto-plavom kontrastu. Osim boje, posebnom noćnom ugođaju na slici doprinosi raznolik potez, zid s lijeve strane oslikan je jednolično dok je kaldrma s desne strane oslikana kratkim potezima. Primjećuje se snažni duboki vrtlog prema crnoj sredini slike koji je u kontrastu sa svjetlom terasom. Uočavaju se zvijezde na nebu, svijetla osvijetljena mjesta te kontrast komplementarnosti. Slikovni izričaj Van Gogha često se veže uz svemirska prostranstva koja su za njega simbol vječnosti, beskonačnosti, težnjom za mirom i tišinom, beskrajem. Zvijezde su jedan od značajnijih elemenata Van Goghovog slikarstva. One su sjajne i blistave, predstavljaju ljepotu, ali i apstrakciju. Na slici Zvezdana noć Van Gogh gradi nemirno nebo i ocrtava neobičan portret nebeskog svoda sa uvećanim zvijezdama koje se nalaze u dinamičnom vrtlogu. Poistovjećivanje sa zvijezdama govori o unutarnjem stanju umjetnika. Svjetlosne točke u kućama povezane su sa zvijezdama na nebu, stvarajući dijalog zemaljskog i nadzemaljskog. Šimić je također razapet između svemira (kao vječnosti) i prolaznosti ovozemaljskog svijeta. U svom usamljeničkom hodu pod zvijezdama pjesnik se želi preobraziti u svijetlu nepromjenjivu i vječnu zvijezdu. Pjesnik zaziva vječnost, a vječnost bi postigao preobrazbom u zvijezdu. Zvijezda za njega predstavlja stabilnost i život nakon smrti. U Moran je od ovozemaljskog života i zato smisao pronalazi u zvijezdi koja je smještena u bezgraničnom svemiru. Zvijezde su motiv i u ostalim Šimićevim pjesmama:

„Čovječe pazi

da ne ideš malen ispod zvijezda“

„prijedi sav u zvijezde“

„ispod zvijezda“

„blaga svjetlost zvijezda“

„rastajo od zvijezda“

Vjeran svojoj umjetnosti Šimić zapisuje stih: Ja sam krik u noći crn i nepoznat, ali i stih:

Pusti

da cijelog tebe prođe

blaga svjetlost zvijezda!

Ekspressionizam kao umjetnički pokret teži duhovnosti, ali i egzistencijalnoj problematici koja se očituje u prikazu problema suvremenog čovjeka (ugrožena egzistencija, socijalne teme: siromaštvo, bolest, glad, nepravda). Van Gogh bio je uvjereni socijalist, socijalno osjetljiv. Poznao je bijedu i neimaštinu radničke klase boraveći među siromašnim rudarima u Belgiji. U svojoj ranoj nizozemskoj fazi u središtu njegovih socijalnih projekcija su anonimni ljudi iz naroda, seljaci, radnici. Solidarnost sa siromašnima kreirale su Van Goghovu estetiku. Slike *Poprsje seljanke s bijelom kapom*, *Sijač*, *Seljanka i seljak polažu krumpir*, *Tkalac za tkalačkim stolom* glavne su figure njegovih ranih radova. Među tim radovima najpoznatija je njegova slika *Ljudi koji jedu krumpir* iz 1885. godine.

Slika 10 Ljudi koji jedu krumpir

Izvor: preuzeto u cijelosti (URL: <https://slikovnica-gorgim.blogspot.com/2011/09/vincent-van-gogh-ljudi-koji-jedu.html> [pristup: 28.8.2024.]

To je figurativna slika realističnog karaktera. Seljaci su prikazani kako sjede za stolom stvarajući kružnu kompoziciju. Na slici je prikazano pet figura koji se nalaze u tamnoj sobi u kojoj je jedini izvor svjetla svjetiljka smještena na sredini slike. Strop prostorije smješten je nisko iznad seljaka, cijela soba je malena i skućena, što pojačava dojam potlačenosti koja doprinosi tihoj, tmurnoj atmosferi slike. Iako na slici dominiraju zemljane, tamne boje, izrazi na licima seljaka osvijetljeni su i do izražaja dolazi njihova gruba koža. Bijeda je izražena u oskudnom objedu koji dijeli pet osoba izmučenih teškim radom. Krumpir i kavu dijele kao nešto što se samo po sebi razumije. U toj zajednici nema nimalo zavisti tako da iz slike proizlazi tihi „patos“ koji djeluje gotovo religijski. „Jako sam se, naime, trudio“, pisao je Van Gogh svome bratu Theu, „da gledatelja navedem da pomisli da ti ljudi koji pod lampom jedu krumpir rukama kojima ga vade iz zdjele također i okopavaju zemlju. Slika dakle govori o radu njihovih ruku i o tome da su oni na pošten način zaslužili svoje jelo“. (Walther, 2006:12) Ako se pažljivije promotri slika, primjećuje se da pet osoba gotovo ne komunicira, oni se ni ne gledaju, a sve to ovoj slici daje mir i tihu, nenametljivu melankoliju. Snaga tih ljudi izbija s njihovih lica i na taj način pojačava njihovo dostojanstvo. Ekspresionistički izričaj može se prepoznati u kontrastu svjetla i tame. Osobe koje sjede za stolom prikazane su svijetlim bojama, a cijeli prostor ističe se tamnom bojom.

A.B.Šimić je pjesnik koji je također osjetljiv na ljudsku patnju, bol i nepravdu. U posljednjih pet godina svog života Šimić se okreće socijalnoj tematici i u tom vremenu nastaju njegove Pjesme o tijelu te Ciklus o siromasima u kojima progovara o egzistencijalnim problemima. Njegove pjesme Ručak siromaha i Siromasi koji jedu od podne do podne mogu poslužiti kao poveznica sa slikom Ljudi koji jedu krumpir.

Ručak siromaha

Jedno pred drugim stide se da sjednu za takav ručak

i dokle jedu boje se
da ne bi jedno drugom život pojeli.

Kad ustanu od stola,
tišina i težina

Gađenje pred samim sobom unakazi obadvoma lica

i svako misli da je drugomu ubojica
i da je krv što teče kroz njegovo tijelo krv drugog
(kao da je jedno drugo jelo)

Siromasi
koji jedu od podne do podne

Glavu vuče podne bliže
i iz nutrine prazne tijelo tuži i cvili Al podne stoji
neumoljivo, daleko

O ćuti, jadno tijelo, zaboravi jelo
i jedi strpljenje!

Da tijelo može barem izdahnuti!
U zadnji čas donese uvijek podne okrepljenje i tijelo mora da trpi i stenje
razapeto između dva podneva

O ćuti, jadno tijelo, zaboravi jelo
i jedi strpljenje!

Pjesme se u tematskom određenju poistovjećuju sa slikom Van Gogha, prožete su socijalnom notom, a u prvi plan izbija ljudska bijeda i siromaštvo te bespomoćnost pred egzistencijalnim problemima. Kao i na slici Ljudi koji jedu krumpir Šimićevi siromasi stidljivo sjede za siromašnim stolom. Obuzima ih tišina i težina, nema komunikacije, osjećaju stid i gađenje pred

samim sobom. Već u prvoj strofi javlja se napetost koja postepeno raste, a kulminacija je u posljednjoj strofi kada njihove misli postaju jasne: svatko od njih misli da je drugome ubojica, kao da jedu jedan drugoga. Pjesma Siromasi koji jedu od podne do podne prikazuje ljudsko tijelo u trenutku gladi. Nedostatak jela glavna je karakteristika siromašnog svijeta.

Tijelo trpi glad, ono „tuži i cvili, trpi i stenje“. Stvara se dojam da tijelo traži trenutak da se opusti, ali u zadnji tren podne donese okrepljenje. Za razliku od tijela koje trpi, podne „stoji“; ono je statično upravo kao i društvo koje se ne obazire na siromahe i beskućnike. Naglašena je uporaba glagola, oni poprimaju veći sadržajni značaj. Druga i četvrta strofa grafički su odvojene od ostatka pjesme simbolizirajući izoliranost siromaha u društvu.

Ekspressionistički izričaji u ovim Šimićevim pjesmama mogu se uočiti u „ogoljelom“ i škrtom izrazu, discipliniranim i reduciranim pjesničkim strukturama koji odbacuju svaku suvišnu riječ, oslobađaju se konvencionalnih rima. Šimićevi stihovi ogoljeli su do srži, često izrečeni kao grč i vrisak. U ovim svojim djelima Van Gogh i A.B.Šimić predstavljaju se kao objektivni promatrači društvene stvarnosti. Sagledavajući u potpunosti cjelokupno stvaralaštvo slikara Vincenta van Gogha i pjesnika A.B.Šimića uočavaju se istovjetnosti. Oba umjetnika posjeduju izuzetnu stvaralačku snagu i u svom kratkom životu stvorili su mnogo. Stvaralački opus Van Gogha sadrži oko osamsto pedeset slika, više od devetsto crteža i akvarela, razasute po mnogim galerijama diljem Europe i Amerike. A.B.Šimić autor je zbirke Preobraženja, ali i brojnih eseja, programatskih članaka, članaka koji pripadaju likovnoj kritici; pokrenuo je tri časopisa kojima je najavio korjeniti prevrat u hrvatskoj književnosti. Likovni kritičari svrstavaju Van Gogha u postimpresionizam, ali svojim izričajem (boja, dinamika, kontrast, pokret) nagovještava nadolazeći ekspresionizam. A.B.Šimić je prvi pravi pjesnik ekspresionizma u hrvatskoj književnosti; njegova zbirka pjesama Preobraženja prva je ekspresionistička zbirka koja je u hrvatsko pjesništvo unijela duh ekspresionizma. Za života nepriznati, cijelog svog života borili su se s financijskim teškoćama. Van Gogh ovisio je o financijskoj potpori svoga brata Thea, a Šimić dolazi u sukob s ocem i živi kao profesionalni književnik. Nakon njegove smrti njegov brat Stanislav skupljao je i uređivao njegovu književnu ostavštinu. Ali živjeli su za umjetnost koja je za njih „najintenzivniji doživljaj svijeta“. Uz pomoć umjetnosti stvorili su jedan novi, vlastiti svijet, pun boja i pokreta, svijet koji je sadržavao sve što su poznavali od života.

XI. Zaključak

Ekspressionizam je umjetnički pokret koji se može promatrati u okvirima avangarde. Bit ekspresionizma nije samo u negiranju tradicije, već i u stvaranju jednog novog svjetonazora, novog umjetničkog stila, a teoretičari ekspresionizma slažu se s činjenicom da je ekspresionizam stav, odnosno stanje duha. Stvara se nova umjetnost koja će donijeti novi duh, nove spoznaje i novog čovjeka.

Stvaranje novog čovjeka bio je borbeni poklik ekspresionizma. Ekspresionizam se najsnažnije razvio u slikarstvu, ali i u književnosti. Ekspresionističko pjesništvo obilježeno je vizijama budućnosti civilizacije, tjeskobnim osjećajima, ali i pozivima prema socijalnoj tematici. Ono što karakterizira najveći dio ekspresionističke lirike jeste sklonost razbijanju logičkog reda mišljenja, sažimanjem rečenica, jakim zvučnim efektima, metaforici te fragmentarnosti u oblikovanju. Ekspresionisti odbacuju zakone ljepote i razvijaju estetiku ružnoće. Slikarski i književni ekspresionizam razvio se najprije u Njemačkoj u vremenu od 1910. do 1930. godine. Preteča ekspresionizma u slikarstvu i jedan od prvih umjetnika avangarde je nizozemski slikar, grafičar i crtač Vincent van Gogh. Van Gogh se smatra jednim od najslavnijih i najutjecajnijih slikara u povijesti umjetnosti. Njegova slikarska platna određivala su pogled, predodžbu na svijet, a umjetnost je postala njegov izazov, ali i prilika da na svoj način komentira svijet u kojem živi. Van Goghovo slikarstvo je antiteza impresionizmu. Njegova boja pjeva, vrišti, razbuktava se u izražavanju osjećanja i strasti. Za Van Gogha boja postaje ekspresija subjektivnog osjećaja. Ona je nositelj njegovog načina izražavanja. Po intenzitetu boja, po smionosti odabira boja, po nanosu boja Van Gogh je preteča ekspresionizma. Pomoću boje Van Gogh otkriva svoj unutarnji svijet. Boja je temeljna odrednica i Šimićeve poezije. U pjesničkoj zbirci

Preobraženja (1920.) boje nose skriveno preneseno značenje i očituju se kao specifičnost pjesničkog izraza. Šimić je u tkivo svoje poezije unio značajnu poetsku vrijednost: ekspresivno označen govor boja. Bojama je izrazio svoju viziju svijeta, dao im je poseban značaj, boja je glavno obilježje njegova pjesništva.

Boja, dinamika, kontrast, pokret su izričaji koji povezuju slikarstvo Van Gogha i pjesništvo A.B.Šimića.

Van Gogh i A.B.Šimić su umjetnici izuzetne stvaralačke snage, živjeli su za umjetnost, stvarajući jedan novi svijet, pun boja i pokreta i subjektivnog izražaja umjetnika.

Analizirajući umjetnička ostvarenja Vincenta van Gogha i pjesnika Antuna Branka Šimića dolazi se do zaključka da su boja, ekspresionistički kontrast, dinamika, pokret glavna sredstva izražavanja ekspresionističkih umjetnika. Za Van Gogha i A. B. Šimića boja je ekspresija subjektivnog osjećaja. Promatrajući slikarska platna Vincenta van Gogha primjećuje se da njegova boja pjeva i vrišti, razbuktava se izražavajući ljudsku dramu, tjeskobu, strast. Vrlo često Van Goghova boja prelazi u snažnu energiju. Van Gogh upotrebljava debele nanose boje što je suprotno impresionizmu, ali takvim načinom izražavanja Van Gogh najavio je predstojeći ekspresionizam. Smatra se da je plava boja, boja ekspresionizma, i ona je najdominantnija boja na slikarskim platnima van Gogha, ali i u pjesništvu A. B. Šimića. Plavu boju koja označava duhovnost, pomirenje Van Gogh veže uz svemirska prostranstva izražava njegovu želju za beskrajem. Plava boja kod Šimića atmosferi daje tajanstvenost, ona označava optimistički obojen Šimićev odnos prema svijetu. Kod A. B. Šimića i Van Gogha plava boja je vrlo često vezana uz zvijezde koje su simboli svemirskog beskrajja. Ekspresionistički kontrast primjećuje se u uporabi žute i plave boje. One se međusobno nadopunjuju. Žuto je toplina, otpornost, to je izrazito zemaljska boja. Plava boja predstavlja duhovnost, hladnoću, to je izrazito nebeska boja. Kontrast žute i plave boje vrlo je čest na slikama Van Gogha, ali i u pjesništvu A. B. Šimića. Šimić i Van Gogh stavljali su naglasak na maksimalan intenzitet boja, na izražavanje emocija, na otkrivanje svog unutarnjeg svijeta kao i na djelovanje na psihu primatelja. Snažnim potezima kista Van Gogh postiže dinamičnost koja prelazi u bujicu, a predmeti tada gube svoj stalni oblik. Čitajući Šimićevu poeziju primjećuje se “ogoljeli” i škrti izraz, odbacivanje svake suvišne riječi, oslobađanje od konvencionalnih rima, njegovi stihovi često su izrečeni kao grč i vrisak. Naglašena je uporaba glagola koji imaju veće sadržajno značenje. Glagolima se postiže snažna dinamičnost i pokret. Ekspresionistički izričaj koji su analizirani u tekstu isprepliću se u djelima Van Gogha i A. B. Šimića.

Popis literature

Izvori:

1. Šimić, A. B. (2005) *Preobraženja i izabrane druge pjesme*. Priredio: Vlado Pandžić. Zagreb: Profil.
2. Šimić, A. B. (1960) *Sabrana djela / Knjiga II / Proza I*. Zagreb: Znanje.
3. Šimić, A. B. (1999) *Tijelo i mi*. Priredio: Delimir Rešicki. Vinkovci: Riječ.

Literatura:

1. Anić, V. (2003) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
2. Ivanišin, N. (1990) *Fenomen književnog ekspresionizma*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Kaštelan, J. (1963) „A.B.Šimić“. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Kolo II. Zagreb: Matica hrvatska.
4. Kaštelan, J. (1970) *Približavanje: prolegomena za liriku Antuna Branka Šimića*. Zagreb: Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu.
5. Kusin, V. (2009) *Tiha pobuna-najveći majstori njemačkog ekspresionizma*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.
6. Milanja, C. (2000) *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*. Zagreb: Matica hrvatska
7. Milarić, V. (1957) „Govor boja“. *Izraz*, I, 10/1957.
8. Petrač, B. (2011) *Blaga svjetlost zvijezda*. Zagreb: Mozaik knjiga.
9. Pejić, M. (2008) „Geometrijski oblici pjesama Antuna Branka Šimića“. Zagreb: Profil.
10. Pischel, Gina (1966) *Povijest umjetnosti 3*. Zagreb: Mladost.
11. Saggio, A. (2017) *Tajni Van Gogh*. Zagreb: Meandarmedia.
12. Solar, M. (2003) *Povijest svjetske književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
13. Šicel, M. (2007) *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća*. Knjiga IV. *Hrvatski ekspresionizam*. Zagreb: Naklada Ljevak.
14. Walther, I. F. (2006) *Vincent van Gogh-Vizija i stvarnost*. Zagreb: Mediasat Group, S.A.

Internetski izvori:

1. Antikvarne knjige, URL: https://www.antikvarne-knjige.com/knjige/detail-item_id-10584 [pristup: 25.8.2024.]

2. Barac i Pervan, URL: <https://barper.com/en/auctions/item/antun-branko-simic-knjizevnik-%28mjeseчник%29-broj-1-4-zagreb-1924,6998.html> [pristup: 25.8.2024.]
3. BBC News, URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53077825> [28.8.2024.]
4. Bibliofil, URL: <https://www.bibliofil.hr/en/juris-broj-3> [pristup: 25.8.2024.]
5. Ekspresionizam u slikarstvu, URL: <https://enciklopedija.hr/clanak/ekspresionizam> [pristupljeno: 22.8.2024.]
6. Foundmyself, URL: <https://www.foundmyself.com/PaniraArtist106/art/starry-night-from-vincent-van-gogh-2013/150147> [pristup: 28.8.2024.]
7. Hermann Bahr, URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/bahr-hermann> [pristupljeno: 22.8.2024.]
8. Knjižnica Kutina, URL: <https://knjiznica-kutina.hr/wp-content/uploads/2015/05/simic.jpg> [pristup: 24.8.2024.]
9. Kurt Pinthus, URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/pinthus-kurt> [pristupljeno: 22.8.2024.]
10. Slikovnica, URL: <https://slikovnica-gorgim.blogspot.com/2011/09/vincent-van-gogh-kavana-na-place-du.html> [pristup: 28.8.2024.]
11. Slikovnica, URL: <https://slikovnica-gorgim.blogspot.com/2011/09/vincent-van-gogh-ljudi-koji-jedu.html> [pristup: 28.8.2024.]
12. Sorel, S. (2009) *Hrvatsko avangardno pjesništvo*, URL: <https://www.ffri.uniri.hr/files/izdavacka/S%20Sorel%20-%20Hrvatsko%20avangardno%20pjesnistvo.pdf> [pristupljeno: 22.8.2024.]
13. Talmud, URL: <https://hr.talmudcn.com/top-10-famous-vincent-van-gogh-paintings/> [28.8.2024.]
14. Vinsent van Gog, URL: <https://ivanaicky96.wordpress.com/biografija/tall-trees-in-the-night-vincent-van-gogh/> [pristup: 28.8.2024.]
15. Vincent van Gogh Museum Amsterdam. URL: <https://www.vangoghmuseum.nl/en/highlights/letters/676> [pristup: 22.8.2024.]
16. Zanimljivosti o Vincentu van Goghu, URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/gogh-vincent-van> [pristupljeno: 22.8.2024.]

Popis i izvori slikovnog materijala

Slika 1 Portret Vincenta van Gogha.....	7
Slika 2 Antun Branko Šimić	13
Slika 3 Vijavica.....	15
Slika 4 Juriš.....	15
Slika 5 Književnik.....	16
Slika 6 Žuta kuća	27
Slika 7 Zvezdana noć.....	29
Slika 8 Put s čempresima pod zvjezdanim nebom.....	33
Slika 9 Kavana na Place du Forum, noću	34
Slika 10 Ljudi koji jedu krumpir.....	36